

JOSE JERONIMO MOSCARDO DE SOUZA
AMBASADORUL BRAZILIEI LA BUCUREȘTI
DOCTOR HONORIS CAUSA 2001

Trăim astăzi sub influența a două tendințe contradictorii: globalizarea lucrurilor și tribalizarea persoanelor. Progresul globalizării a dus la căderea numeroaselor proiecte de dezvoltare în desuetudine, producând astfel un veritabil vid.

Dominată de producția de bunuri și servicii, Umanitatea propune doar proiecte sau soluții parțiale în domeniul economiei, politicii sau chiar al ecologiei.

În acest context, apariția unui proiect cultural, capabil să integreze diversele teorii privind dezvoltarea, pare a fi unica soluție.

Ca efect, încrederea în piață ca atare tinde să devină o superstiție, și în mod curent se crede că nici o logică economică nu s-ar putea nici opune globalizării, nici oferi o alternativă. Totuși știm, în ziua de azi, că piața este necesară, fără a fi însă și suficientă.

Globalizarea reprezintă un proiect hegemonic, și în aceasta constă greșeala majoră. În realitate, cred că singurul proiect planetar de pace și armonie, guvernat de hegemonia culturii, ar avea dreptul să reclame o existență durabilă. Un astfel de proiect ar fi singurul capabil să remarce libertatea esențială a lumii, din momentul în care va exista o hegemonie culturală, va exista, în cadrul națiunilor și popoarelor interesate, și o asimilare liberă și spontană a acestei culturi hegemonice.

Să luăm exemplul democrației ateniene. Deși ea nu a exercitat o hegemonie politică asupra restului lumii, cultura greacă a fost asimilată în mod liber spre binele popoarelor și națiunilor, care nu se simt umilite pentru că au fost colonizate din punct de vedere cultural de către greci.

Situația actuală atât de ambiugă nu ne prea permite să facem distincția dintre alb și negru. Reamintim în acest context că barbaria a fost prezentată uneori ca o formă justă de exprimare a forței și violenței. Totuși acest lucru este ceva mai complex și, după cum amintește pe bună dreptate Jean Francois Mattéi în lucrarea sa "**Barbaria interioară**": "*Sub această mască grosieră a prădării, a violenței, cruzimii și ferocității, istoricii sau filosoffii au privit în general figura barbariei. Uităm, astfel, duplicitatea sa naturală. Există o barbarie mai dulce, sau mai ascunsă, la care suferința este provocată nu atât de brutalitate, cât de slăbiciune, nu atât de violență cât de abandon*". Romanii distinseseră deja aceste două aspecte ale barbariei, cea a *feritas*, plenitudinea distrugerii, și cea a *vanitas*, sterilitatea vidului.

Tocqueville spunea că dacă civilizația romană a murit "în urma invaziilor barbare", o nouă decădere ar putea condamna civilizațiile europene la moarte printr-un fel de **extincție a luminilor**, care se sting încet-încet de la sine. În această privință, Tocqueville afirmă:

"Văd o mulțime incomensurabilă de oameni asemănători și egali care, fără clipă de răgaz, caută să-și procure mici și vulgare plăceri care să le umple sufletele. Nici unul din ei, privind de la distanță, nu este străin de destinele tuturor celorlați: copiii și prietenii săi personali formează pentru el întreaga specie umană; în ce-i privește pe concetățenii săi, el trăiește alături de ei, dar nu îi vede; este atins și nu simte nimic; nu există decât în sinea lui și doar pentru el însuși".

După Alain Minc, post-comunismul nu se rezumă nici la un triumf incontestabil al economiei de piață, nici la răzbunarea Națiunilor, nici la un ipotetic imperiu american. Nu există nici o consecință dominantă și exclusivă, toate sunt adevărate și toate sunt greșite. Această incapacitate de a descoperi principiul fondator al lumii post-comuniste ne conduce, în felul său către un nou **Ev Mediu**.

Considerând că Barbaria nu este azi un fenomen localizat geografic, dar care domină la scară planetară și este prezent chiar și în inima civilizației occidentale, condiția excluderii sale nu ar fi oare o șansă ? O șansă care, poate, ne-ar elibera de vinovăția culturilor centrale.

Trebuie chiar să ne întrebăm dacă această condiție periferică a anumitor culturi nu le dă o poziție mai bună pentru a-și imagina posibilitățile de depășire a culturii occidentale aflate în criză.

În fața crizei actuale, care s-a întins la scară planetară și care nu ne-a atins pe nici unul într-o manieră personală, există trei căi de ales:

a) **Adeziunea la prezent:** acceptarea sau chiar supunerea față de procesul globalizării. Aceasta înseamnă să lași barbaria să se perpetueze fără să o incomodezi prin evocarea valorilor civilizației. Întrucât barbaria nu mai provoacă azi teamă nimănui, fiind un fenomen cotidian. Chiar în inima Europei, după cum am putut vedea în Iugoslavia. Am putea numi acest proiect Gînghis Han. Dar ne este chiar frică să ofensăm numele marelui Han printr-o comparație vulgară cu un barbar din zilele noastre. Pentru că dacă e să îi credem pe istorici, el a ieșit în evidență prin calitățile sale de organizator, prin abilitățile diplomatice pe care le-a manifestat în numeroase momente dificile, dar în special prin eforturile de a impune tuturor o disciplină nu doar militară, ci și morală.

b) **Întoarcerea la trecut:** este tentația de a fugi înapoi, încercând să construiească o antiteză a modernității.

Este vorba de promovarea particularului contra universalismului; a holismului împotriva individualismului; apărarea religiei contra laicului. Adeziunea la autoritate contra mobilității.

Acest proiect conservator poate fi denumit proiectul Caracalla - fără să aducă ofensă memoriei împăratului care a acordat cetățenia romană tuturor locuitorilor Imperiului care aparțineau culturii romane. Era vorba de o autentică cetățenie culturală. Aceasta este, nici mai mult, nici mai puțin, proiectul pe care Europa de astăzi pare să-l pună în practică cu o mare întârziere (la puțin după 1787 de ani de la Edictul lui Caracalla - 212 d. C.).

c) **Provocarea pentru viitor:** se caută un proiect capabil să mențină ceea ce este pozitiv în modernitate prin corectarea efectelor negative.

Pentru a rezolva această problemă a globalizării, trebuie să gândim la scară planetară, să depășim tradiționala frontieră Nord-Sud. Am ajuns probabil la momentul în care să combinăm cele mai bune aspecte ale Nordului și ale Sudului, cu alte cuvinte să armonizăm "high tech" și "high touch".

Este un proiect al exercițiului rațiunii și inteligenței alături de sensibilitatea umană.

Este un vis călăuzit de speranța hrănită prin înțelepciunea de care ne vorbea Ernst Bloch. Este **Docta Spes** care poate primi contribuțiile tuturor orizonturilor planetei. Îi putem chiar da un patronaj multiplu, denumindu-l **Gandhi-Eliade-Schweitzer-Thoreau-Vilas Lobos**.

În sfârșit, o opțiune de reverență în fața vieții, pentru a crea un "modus vivendi" fericit pentru întreaga planetă. Poate fi o contribuție de la periferie la centru.

"Este un vis al călătoriei cele mai simple ... cea către Sud. Urmează aceeași direcție ca și stolurile de păsări ce părăsesc țările reci și zboară către soare".

II

Nu poate fi negată extraordinara contribuție pe care a adus-o planetei proiectul de globalizare inițiat de Europa și al cărui lider sunt azi SUA. Într-adevăr, umanitatea trăiește o epocă glorioasă. Odată cu dezmembrarea URSS, a dispărut de la orizontul umanității amenințarea nucleară voluntară și iminentă, pericolul nuclear continuând să existe doar ca posibilitate. Din punct de vedere științifico-tehnologic, umanitatea ar putea trăi o perioadă a abundenței în locul carenței.

Există o tendință generală de a concentra asupra SUA un întreg arsenal de critici ce decurg din exercitarea condiției sale hegemonice, care devine pe zi ce trece tot mai dificilă prin lipsa unui oponent viabil; ar fi necesară crearea unui efort european, posibil integrat cu alte continente și alte culturi, complementar cu actual proiect de globalizare, care suferă de lipsuri în ce privește dimensiunea etică și culturală. Un astfel de efort ar opera în numele spiritului, al culturii, al filosofiei și, în principal, al eticii.

Considerând că una din marile probleme cu care se confruntă SUA în ziua de azi este lipsa de oponenți pe măsură, Europa ar fi chemată să facă o interpelare a puterii sale hegemonice în domeniul culturii. Europa ar putea începe articularea unui proiect cultural care să implice în mod solidar toate culturile și toți cetățenii planetei. Ar fi create astfel condițiile pentru demararea unui dialog fertil, capabil să răspundă angoaselor unei societăți perplexe, un răspuns inspirat din cea mai bună tradiție a culturii occidentale.

Dacă azi marea provocare a comunității europene se va rezuma la auto-transformarea într-un bloc economic mondial, spiritul european își va pierde capacitatea sa de a crea istorie.

Trebuie menționat că, între națiunile europene, nici una nu are condiții mai bune de a iniția un asemenea proces ca România. Dar mai întâi trebuie regândite criteriile prin care își prezintă propria identitate. Din punct de vedere economic, România este un pitic, ceea ce nu reprezintă nici un fel de avantaj pentru a se ralia la procesul de lărgire a Uniunii Europene, proces care, la rândul său, s-a fundamentat numai pe unificarea monetară și birocratică. În timp ce toate țările europene, de la cei mai puternici membri la cei mai slabi candidați, continuă să fie obsedate de economie, de piață, de finanțe, România ar putea să reprezinte o scânteie a reacției la coșmarul pe care acestea îl aprofundează și îl extind - și de ce România ? Pentru că România, din punct de vedere cultural, este un gigant fără pereche. Dacă România dorește să intre în structurile europene cu capul sus, trebuie să facă acest lucru ca un gigant, și nu ca un pitic ce-și poate oferi contribuția sa internațională.

Iar România nu duce lipsă de genul acesta de experiență. Brazilia este un exemplu. Influența gândirii românești a fost decisivă în două momente din istoria braziliană: independența noastră culturală inspirată în mod fundamental din manifestul dadaist al lui Tristan Tzara -, și independența noastră economică - prin proiectul de industrializare din Sao Paulo din anii '30, care s-a bazat în întregime pe ideile protecționiste ale lui Mihail Manoilescu.

Influența economică a lui Mihail Manoilescu în Brazilia a fost profundă și persistentă, ea bucurându-se în 1996 de analiza academică magistrală a Profesorului Joseph Love, de la Universitatea din Illinois, prin cartea sa *Crafting the Third World - Theoring Underdevelopment in Romania and Brazil (Făurirea Lumii a Treia - Teoretizarea Subdezvoltării în România și Brazilia)*, deja editată în Brazilia și pe punctul de a fi publicată și în România la Editura Univers.

Din episoadele Tzara și Manoilescu privitoare la influența românească în Brazilia ne putem convinge că România este o autentică putere culturală, capabilă să dezvolte un rol arhitectonic în viața intelectuală, politică și economică a Braziliei în ultimii 50 de ani. În plus, România este o putere ce are și o curioasă dimensiune de delicatețe și suplețe - întrucât până acum nu a revendicat și nici măcar nu a luat serios în considerare generoasa sa contribuție la dezvoltarea Braziliei.

Este imperativ ca România să afirme și să-și asume influențele pe care le-a avut pe plan internațional, să aibă o încredere în ceea ce a făcut și să folosească faptele sale în avantajul respectului de sine și al propriei imagini, atât interne cât și externe.

Având încredere în posibilitățile sale, oare România nu ar fi capabilă să repete acum, în condițiile unei mai mari participări democratice, marea aventură spirituală care a fost opera diasporei sale de-a lungul secolului XX ?

III

Astăzi invazia creierelor noastre este infinit mai importantă decât cea a teritoriilor naționale. Spiritele noastre sunt asaltate de propaganda politică și realitatea virtuală. Viețile noastre devin astfel simulacre de activitate, ele încetând să mai fie o succesiune de acte responsabile. Lipsiți de alternative, ne spunem că trebuie să acceptăm acest coșmar și să ne obișnuim. Dar senzația de a ne afla într-un impas ne sufocă. De-asta ne-am pierdut capacitatea de a gândi liber ? Pentru Ernst Bloch "A gândi înseamnă a depăși ... Filosofia va avea conștiința zilei de mâine și va alege să se angajeze în viitor. Dacă nu, își va pierde toată înțelepciunea".

Era globalizării, după cum foarte bine ne explică Profesorul Stephen M. Walt de la Universitatea Harvard, în cel mai recent articol al său din revista *Foreign Policy*, este era dominată de contagios și de modă.

Referitor la aceasta, optimiștii cred că această tendință va accelera răspândirea ideilor democratice, subminând guvernele autoritare; pesimiștii se tem că extrema permeabilitate a frontierelor va facilita răspândirea ideologiilor extremiste și va permite crimei organizate să împrăști teroarea în zone din ce în ce mai mari. Toți aceia care sunt alarmați de hegemonia nord-americană se tem că această contaminare favorizată de globalizare va ușura răspândirea obiceiurilor și instituțiilor nord-americane, distrugând, așadar, din punct de vedere cultural, societățile mai slabe.

Fie că optimiștii sau pesimiștii au dreptate, adevărul este că această contaminare este astăzi o forță puternică în politica mondială.

În realitate, lumea de astăzi pare să trăiască în umbra modei și a molipsirii - după Stephen M. Walt: "The sudden popularity of privatization in the 1980s was not due solely to its intrinsic merit of the example set by a few key countries. Rather, international financial institutions actively promoted the Policy. The decision to privatize, therefore,

was not a wholly free choice, because it was often a prerequisite for obtaining financial assistance from the World Bank or the International Monetary Fund".¹

În această epocă a conflictelor culturale, moda și contaminarea, universitatea constituie o armă la fel de puternică ca și forțele militare.²

Istoria ultimilor cinci sute de ani ne dovedește că în spatele fiecărei mișcări europene (și planetare) în direcția unei expansiuni a orizonturilor sale, s-a aflat întotdeauna o instituție academică: în Portugalia, Școala de la Sagres și Universitatea din Coimbra; în SUA, Universitatea din Chicago; în Europa, Sorbona și Școala de la Frankfurt. Ce orientare ne-ar putea oferi, în zilele noastre, instituțiile academice din România ? Acolo se află provocarea.

17 ianuarie 2001

---

¹ *Foreign Policy*, p. 36.

² Vezi afirmația lui **Stephen M. Wat**: "When it comes to U.S. cultural hegemony, American universities may be a weapon as powerful as the American military". *Foreign Policy*, p. 40.